

VÝUKA ČEŠTINY PRO CIZINCE NA ČESKÝCH VYSOKÝCH ŠKOLÁCH – NÁSTIN HISTORIE, SOUČASNÝ STAV I VÝHLED DO BUDOUCNOSTI (CÍLE VÝUKY A POTŘEBY ZAHRANIČNÍCH STUDENTŮ RŮZNÝCH OBORŮ)

Jiří Hasil

Univerzita Karlova, Praha; Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem

Hasil, Jiří. 2022. „Czech language teaching for Foreigners at czech universities – Outline of history, current state and future outlook (teaching goals and needs of foreign students of different fields).“ *Philologia* 32 (2): 21 – 34.

Abstrakt: Na úvod autor načrtne históriu neoborovej výučby češtiny pre cudzincov na českých vysokých školách. Skúsenosti z výučby češtiny pre cudzincov sa bude snažiť aplikovať aj na výučbu cudzích jazykov na českých vysokých školách. Zameria sa na transformáciu výučby vyplývajúcu z Jazykovej politiky Rady Európy, t. j. z implementácie zásad Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky, tiež z prijatia tzv. Bolonskej deklarácie.

Hlavnou témou jeho vystúpenia bude zamyslenie sa nad cieľmi neoborovej výučby češtiny pre cudzincov na českých vysokých školách a tiež nad jazykovými potrebami českých i zahraničných vysokoškolských študentov rôznych odborov. Autor sa tiež zamyslí nad tým, ako týmto potrebám zodpovedá zameranie jazykovej výučby, napr. nad tým, do akej miery výučba berie do úvahy aj profesijnú reč pracovníkov rôznych odborov a pod.

Kľúčové slová: čeština pre cudzincov; české univerzity; SERR; neoborová výučba; profesijná reč; odborný štýl; spisovný jazyk

Abstract: At the beginning, the author outlines the history of non-major teaching of Czech for foreigners at Czech universities. He will try to apply his experience of teaching Czech to foreigners to the teaching of foreign languages at Czech universities. It will focus on the transformation of teaching under the impression of the Language Policy of the Council of Europe, i.e. the implementation of the principles of the CEFR and also the influence of the adoption of the so-called Bologna Declaration.

The main topic of his presentation will be reflection on the goals of non-major teaching of Czech for foreigners at Czech universities, as well as on the language needs of Czech and foreign university students in various fields. The author will also think about how the focus of language teaching meets these needs, e.g. the extent to which the teaching also takes into account the professional speech of workers in various fields, etc.

Keywords: Czech for Foreigners; Czech universities; CEFR; non-major teaching; professional speech; professional style; formal language

HISTORIE OBORU ČEŠTINA PRO CIZINCE

V české odborné veřejnosti převládá názor, že historie oboru čeština pro cizince je velmi krátká a že na českých vysokých školách se počátky tohoto oboru datují bezprostředně do doby po druhé světové válce. Skutečnost je ale jiná.

Můžeme se důvodně domnívat, že v nějaké neinstitucionální podobě výuka češtiny pro cizince probíhala již ve středověku. První písemnou zmínku o této skutečnosti učinil sám český král a král (později císař) Svaté říše římské Karel IV. ve svém latinsky psaném životopise, později známém jako *Vita Caroli*.¹

Karel IV. po své císařské korunovaci v Římě nechal říšským sněmem konaným v Norimberku a v Mětách v letech 1355 a 1356 schválit soubor zákonů, později známých jako *Majestas Carolina*. Byla to vlastně ústava Svaté říše římské a ve svém článku XXXI nařizovala světským kurfiřtům, aby své potomky nechali učit italsky a česky.² Není bez zajímavosti, že císař zde zřejmě na základě svých

¹ Také řeč českou jsme úplně zapomněli, jíž však jsme se znova naučili, takže jsme jí mluvili i rozuměli jako každý jiný Čech. Z boží milosti pak jsme znali psáti i mluvíti nejen česky, ale i francouzsky, italsky, německy a latinsky, a to tak, že jedním jazykem jako druhým jsme dovedli čísti, psáti i mluvíti (Karel IV. 2017).

² Vznešená Svatá říše římská musí usměrňovat zákony i vládu národů lišících se mravy, způsobem života i jazykem, a proto je vhodné a podle soudu všech moudrých lidí prospěšné, aby se kurfiřti, piliře a stěny této říše, vzdělávali v odlišnostech různých nářečí a jazyků, aby tak více lidí chápali a zároveň byli chápáni větším množstvím lidí a zároveň byli chápáni větším počtem těch, kteří pomáhají císařské Výsosti nést požadavky nesmírného množství lidí a kteří byli k péči o tyto věci určeni. Z tohoto důvodu stanovujeme, aby se synové a dědici či nástupci slavných kurfiřtů, rozumí se krále českého, falckraběte rýnského, vévody saského a markraběte braniborského, kteří budou pravděpodobně, jak lze předpokládat, obdařeni přirozenou znalostí německého jazyka, protože se mu budou učit od dětství, aby se tedy, počínaje sedmým rokem věku, začali vzdělávat v gramatice jazykem italským a slovanským (tj. českým), takže do čtrnácti let věku budou, podle milosti poskytnuté jim od Boha, těchto jazyků znali; tento úkol se, z řečených důvodů, nebude považovat jen za užitečný, nýbrž za zcela nezbytný, protože tyto

osobních zkušeností i doporučuje, jak má tato výuka probíhat. Můžeme se domnívat, že se zde setkáváme s prvopočátky dnes moderní komunikační metody.³

I první české gramatiky byly psány jak pro rodilé mluvčí, tak i pro cizince učící se česky. Na mysl máme *Grammatiku českou v dvojí stránce* Václava Beneše Optáta, Petra Gzela a Václava Filomatesa z roku 1533 a *Grammatiku českou* Jana Blahoslava z roku 1571.

Z první poloviny 16. století pocházejí i první nám známé učebnice češtiny pro cizince. První byla vydána v roce 1531 a vyšla pod názvem *Naučení krátké obojí řeči, česky a německy učiti se čísti i mluvití. Čechům německy a Němcům česky. Zpráva o vlastnostech některých liter, kterak ty v obojí řeči úplně vysloveny býti mají. Přitom: Cesta z Prahy do Norimberka a do Vídně*. Druhou její autor Ondřej Klatovský z Dalmanhorstu v roce 1540 publikoval pod názvem *Knížka v českém a německém jazyku složená, ktekakby Čech německy a Němec česky čísti, psáti i mluvití učiti se měl*.⁴ Pro obě učebnice je typické, že jsou psány zrcadlově, tzn. že se podle nich může Čech učit německy a Němec česky, že obsahují česko-německé texty, často dialogické, a že přinášejí poučení o české gramatice spolu s konverzačními obraty. Zvláště *Naučení* přináší i řadu poznatků z oblasti českých reálií – poučení o cestě z Prahy do Norimberka a z Prahy do Vídně (Hádková 2013, 94). V obou učebnicích najdeme jisté náznaky komunikační metody. Obě Klatovského učebnice se dočkaly více než deseti reedic.

I *Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti*, tzv. „Žáček“ Matěje Václava Šteyera z roku 1668 je jakousi kombinací učebnice a gramatiky a je psán i s ohledem na cizince, učícího se česky.

Tzv. doba temna, tj. období po třicetileté válce a vydání Obnoveného zřízení zemského pro Čechy v roce 1627 a pro Moravu v roce 1628 je paradoxně dobou, kdy byla vydána celá řada barokních gramatik českého jazyka.

Na přelomu 18. a 19. století bylo vydáno 18 učebnic češtiny pro cizince, jež byly určeny německy mluvícím a jejímiž autory byli Jan Karel Ignác Thám, Jan Nejedlý a Tomáš Burian.

jazyky je zvykem velmi často používat ku prospěchu a k potřebám Svaté říše římské a bývají jimi vyjadřovány záležitosti značně obtížné (Bláhová a Mašek 2003, 306).

³ ... zůstává na volbě rodičů, zda své syny, budou-li jaké mít, nebo své příbuzné, o nichž se domnívají, že se zřejmě stanou v knížectvích jejich nástupci, pošlou do míst, kde by se mohli těmto jazykům přiučit, nebo zda jim ve svých domech dopřejí jako vychovatele učitele a jako společníky chlapce znalé těchto jazyků, takže jazyky budou moci ovládnout jednak při vyučování, jednak při pobytu se svými druhy (Bláhová a Mašek 2003, 306).

⁴ První z nich, „*Naučení*“ vyšlo bez uvedení autora, Marie Hádková pečlivým textologickým rozbořením obou učebnic prokázala, že i jejím autorem je pražský měšťan Ondřej Klatovský z Dalmanhorstu (Hádková 2013, 94–96).

V době vlády Marie Terezie (1740–1780) zaznamenáváme první doklady o institucionální výuce češtiny pro cizince. V roce 1746 se stala čeština předmětem výuky na vídeňském Terezianu, školském zařízení zaměřenému na výchovu státních úředníků, jež začalo vyučovat češtinu již v roce 1746. Prvním učitelem českého jazyka zde byl Jan Václav Pohl.

V roce 1751 založila Marie Terezie ve Vídeňském Novém Městě Tereziánskou vojenskou akademii. A hned od počátku existence akademie se zde vyučovala i čeština. Bohemistické pracoviště na této akademii, která v průběhu své historie prošla mnoha reformami a přestěhovala se do Vídně, je tak dnes nejstarším vysokoškolským pracovištěm na světě, na němž je vyučována čeština. Od roku 1755 zde vyučoval češtinu Jan Václav Pohl, v letech 1772–1775 Josef Valentin Zlobický a v letech 1830–1857 zde češtinu vyučoval Tomáš Burian. Od roku 1779 stál v čele akademie propagátor české kultury František Josef Kinský, jenž výuku češtiny propagoval a podporoval. Hodiny češtiny museli navštěvovat i Češi, aby se ve svém rodném jazyce zdokonalovali (Ernst 2003; Ernst, 2013).

Od roku 1775 fungovala na Vídeňské univerzitě stolice českého jazyka. Stala se tak první univerzitou na světě, kde byla zřízena stolice českého jazyka, jež se stala základem dnešního Ústavu slavistiky. Prvním profesorem české řeči zde byl jmenován Josef Valentin Zlobický.

Od roku 1785 se čeština vyučovala též na vídeňské Inženýrské a vojenské akademii.

Na pražské univerzitě byla stolice české řeči ustanovena až v roce 1792. Jejím prvním profesorem byl jmenován František Martin Pelcl.⁵ Jazykem výuky na pražské univerzitě byla němčina až do rozdělení univerzity na českou a německou v roce 1882.

V 19. století na pražské univerzitě studovala řada Nečechů. Mezi lety 1882–1918 na pražské univerzitě studovali studenti němečtí, polští, ruští, rusínští, ukrajinští, srbští, chorvatští, slovinští, italští, rumunští, maďarští a i jiní (Kavka; Petrář, 1997, 356), ale výuka češtiny pro cizince zavedena nebyla.

Cizinci přijížděli studovat na českou univerzitu v Praze i po roce 1918, tedy po vzniku samostatné Československé republiky. Předpokládalo se, že zahraniční zájemci o studium na této vysoké škole budou ovládat český jazyk, a proto ani v této době výuka češtiny pro cizince nebyla organizována.⁶

⁵ Marie Terezie pražskému vysokému učení nabízela zřízení bohemistického pracoviště současně s univerzitou ve Vídni. Vedení pražské univerzity ale její nabídku odmítlo.

⁶ Jak vzpomínal Emil Vejvoda, jeden z prvních učitelů češtiny pro cizince na pražské filozofické fakultě: „zahraniční studenti byli na Karlově univerzitě (české i německé) již v době dávno minulé, ale znalost češtiny, ev. němčiny, byla předpokladem. Naučit se těmto jazykům bylo

Jiná situace byla na dnešním Českém vysokém učení technickém, které bylo založeno v roce 1707 jako Inženýrská akademie. Studenti této školy si v roce 1848 vymohli zavedení pravidelné výuky českého jazyka a literatury. Praga Přidalová zjistila, že výuka češtiny probíhala až do konce školního roku 1865/1866, a to v rozsahu čtyř hodin týdně (Přidalová 1987, 24). Není však patrné, zda šlo o výuku češtiny jako mateřského jazyka, respektive o výuku češtiny pro rodilé mluvčí, kteří navštěvovali německé školy, nebo o výuku češtiny pro cizince.

Ve studii Praga Přidalové dále zjistíme, že ve školním roce 1915/1916 byla vypsána výuka češtiny pro nečeské posluchače, ale tuto výuku si nezapsal žádný z posluchačů české techniky (Přidalová 1987, 27). Jde v Praze o první pramenně doložený pokus otevřít pro cizince vysokoškolský kurs češtiny. Na významu mu fakt, že si nikdo tento kurs nezapsal, vůbec neubírá. V období mezi dvěma světovými válkami, kdy se na Univerzitě Karlově výuka češtiny pro cizince podle Vejvodova svědectví nerealizovala, měli zahraniční studenti na ČVUT možnost kursy češtiny pro cizince navštěvovat, a to v rozsahu dvou hodin týdně. Výuka češtiny pro cizince byla na ČVUT zavedena i po druhé světové válce a je zde organizována až dosud.⁷

Po roce 1945, kdy byla obnovena činnost českých vysokých škol, začali ve zvýšené míře přijíždět do Československa zahraniční studenti, aby zde studovali nejrůznější obory. Často přijížděli z tzv. rozvojových zemí a neuměli česky, mnohdy ovládali pouze svůj rodný jazyk. Postupně byla zakládána i pracoviště, která se zaměřovala na jazykovou, ale i odbornou přípravu zahraničních studentů pro studium na českých vysokých školách. Tato pracoviště, tzv. studijní střediska, byla často zřizována mimo Prahu a postupně po mnohých reorganizacích se stala základem dnešního Ústavu jazykové a odborné přípravy UK (ÚJOP). Zahraniční studenti přijíždějící do Československa byli umísťováni do těchto středisek, kde absolvovali roční intenzivní výuku českého jazyka spojenou i s výukou odborných předmětů, kde se seznamovali především s příslušnou odbornou terminologií. Po přijetí na příslušnou fakultu potom pokračovali ve výuce češtiny pro cizince ve speciálních kurzech češtiny pro cizince. Proto postupně na každé pražské i mimopražské fakultě vznikala pracoviště, která výuku češtiny pro cizince realizovala; většinou byla součástí kateder jazyků či jazykových center.

věcí jednotlivců, a protože tehdy vysokoškolské studium daleko více vyžadovalo samostatnost studia a cílevědomost vytčené cesty než dnes, brali to studenti jako samozřejmou nezbytnost“. A ti zahraniční studenti, kteří chtěli studovat bohemistiku, museli studovat spolu se studenty českými (Vejvoda 1985, 33).

⁷ Podrobněji viz Hasil 2013a.

Na pražské Filozofické fakultě dnes zajišťuje výuku češtiny pro cizince Ústav bohemistických studií, který byl založen po mnohých organizačních změnách 1. 2. 1978.⁸

Krátce po svém vzniku tento ústav zorganizoval na zámku v Poděbradech první metodologickou konferenci o výuce češtiny jako cizího jazyka. Sborník příspěvků z této konference⁹ se stal vůbec prvním dokumentem, který se věnoval teoretickým problémům výuky češtiny pro cizince. Později na něj navázaly sborníky další.

TERMINOLOGICKÉ INTERMEZZO

Češtinou pro cizince rozumíme v souladu s Milanem Hrdličkou „výuku českého jazyka pro jinojazyčné mluvčí“ (Hrdlička 2002, 50) a odlišujeme ji od pojmu čeština jako cizí jazyk, „jenž by měl být vyčleněn pro teoretickou bázi výše uvedeného oboru a pro odbornou průpravu rodilých mluvčích k prezentaci češtiny jako cílového jazyka“ (Hrdlička 2002, 50). Čeština jako cizí jazyk je tedy samostatná oblast aplikované lingvistiky, zabývající se lingvodidaktickými metodami výuky češtiny pro cizince a výchovou budoucích učitelů češtiny pro cizince, která zároveň řeší i teoretické otázky spojené s výukou češtiny pro cizince. Čeština pro cizince je samostatná oblast aplikované lingvistiky aplikující v pedagogické praxi teoretické poznatky oboru čeština jako cizí jazyk a věnující se praktické výuce češtiny pro cizince.

Oborovou výukou češtiny pro cizince rozumíme výuku češtiny pro cizince, kteří se rozhodli studovat češtinu jako svůj obor. Neoborovou výuku češtiny pro cizince chápeme jako výuku češtiny pro cizince, kteří v Česku studují jiný vysokoškolský obor než češtinu.

NEOBOROVÁ VÝUKA ČEŠTINY PRO CIZINCE NA FF UK PŘED ROKEM 1989

Neoborová výuka češtiny pro cizince na československých vysokých školách byla centrálně řízena příslušnými ministerstvy školství.¹⁰ Po roční přípravě ve střediscích ÚJOPu zahraniční student zdokonaloval své znalosti češtiny na pří-

⁸ Blíže viz např. Hasil 2013a; Hasil 2013b; Hasil 2014; Hasil 2017.

⁹ Viz Tax a kol., 1985.

¹⁰ Situace na Slovensku byla shodná se situací v Česku.

slušné fakultě v jazykovém centru nebo na katedře cizích jazyků. Délku a obsah studia určovala fakulta, na níž student studoval.

Na FF UK se tato výuka postupně konstituovala v průběhu dlouhých let, bohužel se k ní přistupovalo jako k něčemu druhořadému a výukou byl pověřován ten pracovník, který potřeboval „doplnit hodiny do úvazku“. Změna nastala paradoxně až v období tzv. normalizace, kdy se výuky češtiny pro nebohemisty ujal PhDr. Zdeněk Švamberk, CSc., svou původní profesí sociolog. Švamberk, vycházející z pedagogických zásad Aleny Trnkové, vypracoval pevný obsah kurzu a dokázal prosadit v rámci fakulty v systému předmětů společného základu jeho dostatečnou hodinovou dotaci (5 semestrů po čtyřech hodinách týdně). Prosadil i systém atestací (4 zápočty a závěrečná zkouška). Obsahem výuky byl současný český spisovný jazyk a odborný jazyk studovaných oborů, nejčastěji to byla filozofie, psychologie, lingvistika, uměnovědy, ale i vědecký komunismus a politická ekonomie a další. Pro neoborové studenty sestavil i dvoudílnou učebnici¹¹, která se dočkala řady reedic a která je dodnes užívána i na zahraničních bohemistických pracovištích při výuce oborových bohemistů. Švamberk inicioval i vznik souboru odborných textů, se kterými potom ve výuce pracoval.¹² Kromě něho se na výuce postupně podíleli i Antonín Bytel, Martin Skřivan, Radoslava Kosová, Jiří Pešička a nejsoustavněji Jiří Hasil.

NEOBOROVÁ VÝUKA ČEŠTINY PRO CIZINCE NEJEN NA FF UK PO ROCE 1989

Pád totalitního režimu v Československu v roce 1989 přinesl i podstatné změny do přijímání zahraničních studentů na československé vysoké školy i do jejich samotné výuky. Přestali přijíždět stipendisté z rozvojových zemí a místo nich se objevili studenti především východoevropští a asijské (Japonci, Číňané, studenti z postsovětských zemí i z Jižní Koreje a další). Přestala platit povinnost zahraničních studentů absolvovat roční kurz v ÚJOPu.

Bylo třeba od základu změnit koncepci výuky a zbavit ji ideologického balastu.

Počátkem devadesátých let z podnětu českého Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy¹³ se Česká republika připojila k iniciativě Rady Evropy a po-

¹¹ Švamberk 1981; Švamberk 1983.

¹² Svou koncepci podrobně popsal ve sborníku z 1. metodologické konference o výuce češtiny pro cizince – viz Švamberk 1985, 123–135.

¹³ Obdobná situace byla i na Slovensku.

stupně se seznamovala s jednotnou evropskou koncepcí výuky cizím jazykům, která vycházela z teoretických prací profesorů Trima a van Eka a se zásadami jazykové politiky Evropské unie, jež se zakládá na respektování jazykové rozmanitosti členských států a na vytvoření mezikulturního prostředí v celé Evropské unii. MŠMT ČR iniciovalo vznik pracovní skupiny, jejíž jádro tvořili pracovníci ÚBS FF UK a ÚJOPu UK a jejímž úkolem bylo vytvořit popis češtiny podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky na Prahové úrovni, tj. B1. Skupinu vedl doc. Milan Šára z ÚBS. Popis byl publikován ve Štrasburku v roce 2001. Až počátkem roku 2004 byly z iniciativy MŠMT ČR utvořeny týmy odborníků, kteří vypracovaly popisy úrovní A1, A2 a B2 (Hádková a kol. 2005; Čadská a kol. 2005; Holub a kol. 2005), které v roce 2005 vydalo MŠMT ČR. Český překlad samotného Společného evropského referenčního rámce pro jazyky (SERR), který připravil kolektiv olomouckých autorů, vyšel v roce 2002. Univerzita Karlova vstoupila do mezinárodní organizace ALTE¹⁴, jež garantuje standardizované zkoušky podle SERR. Přijetí jazykové politiky Evropské unie a SERRu výrazně ovlivnilo i výuku neoborových studentů na českých vysokých školách.

V roce 1999 Česká republika přijala tzv. Boloňskou deklaraci, na jejímž základě měl být postupně do roku 2010 vytvořen Evropský prostor vysokoškolského vzdělávání (EHEA). Na základě této deklarace postupně většina českých fakult přikročila k transformaci studia na studium třístupňové (bakalářské, navazující magisterské a doktorské). Byl zaveden kreditní systém hodnocení studia a systém vydávání srozumitelných a vzájemně srovnatelných diplomů. Přiznejme si, že pro některé obory, např. lingvistické či pedagogické, se třístupňové studium ne zcela osvědčilo. Naopak v praxi se osvědčil systém mezinárodních studentských i pedagogických výměnných pobytů krátkodobých i dlouhodobých.¹⁵

Vedení FF UK po zavedení kreditního systému do hodnocení studijních výsledků dospělo k závěru, že se kurz češtiny pro neobohemisty (tj. kurs neoborové češtiny) vymyká ze systému předmětů společného základu, že jeho hodinová dotace je příliš vysoká a že jeho kreditové ohodnocení je neúměrně vysoké. A proto rozhodlo o redukci tohoto kurzu na kurz roční s dvouhodinovou dotací, který bude ukončen zápočtem a zkouškou. Za další dva roky nové vedení FF UK rozhodlo o jeho úplném zrušení. Zahraniční neoboroví studenti získali pouze možnost fakultativní účasti v kurzech, otevíraných ÚBS pro zahraniční stážisty a postgraduanty, kteří na FF UK přijíždějí na semestrální či roční stáže (nejčastěji na základě meziuniverzitních dohod či programu ERASMUS), a to

¹⁴ Association of Language Testers in Europe. Viz: <https://www.alte.org/>.

¹⁵ Blíže viz Hasil 2012.

bez možnosti atestace a tedy i bez možnosti získání kreditů. Praxe ukázala, že studenti o tuto možnost projeví zájem minimální.

Na ostatních českých fakultách, a to i v rámci UK, však došlo k transformaci a rozvoji výuky češtiny pro neoborové studenty s akcentací příslušného oboru, který zahraniční studenti studovali. A výuka neoborové češtiny byla zaváděna i na těch fakultách, kde dosud taková výuka realizována nebyla. Mnohé katedry jazyků či jazyková centra využily možnosti zavést i placené kurzy češtiny pro cizince pro nejrůznější zájemce.

V devadesátých letech se projevil citelný nedostatek kvalifikovaných a kvalitních učitelů češtiny pro cizince a téměř absolutní nedostatek vhodných učebnic češtiny pro cizince. Výuka trpěla též didaktickou nejasností, učitelé tápali v otázkách co, jak a koho učit. Preferována byla agramatická podoba komunikační metody, pro neoborovou výuku češtiny pro cizince na vysokých školách zcela nevhodná. I proto byla v roce 2003 založena Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka¹⁶, dnes sdružující více než 300 členů.

AKTUÁLNÍ SITUACE V ČR

Jak již bylo konstatováno, v dnešní době výuku neoborové češtiny zajišťují na většině českých vysokých škol katedry jazyků nebo jazyková centra. Tato pracoviště dnes již disponují kádrem zkušených pedagogů, často sdružených v AUČCJ, kde se seznamují s novými lingvodidaktickými postupy a mohou si zde vyměňovat své pedagogické zkušenosti. Pracoviště vytvářejí vlastní studijní materiály zaměřené oborově a fakulty mají výuku pevně ukotvenou ve svých studijních plánech.

I přes tato pozitivní fakta nemůžeme přehlížet jisté nedostatky v oblasti výuky neoborové češtiny.

Především to je fakt, že všichni zahraniční studenti českých vysokých škol neabsolvují dříve povinné roční studium ve studijních střediscích ÚJOPu¹⁷, kde se nejen zdokonalili v češtině, ale prošli také výukou tzv. odborných předmětů, a to podle svého budoucího studijního zaměření (například fyziky, biologie, chemie, psychologie, historie apod.). V rámci studia těchto předmětů totiž bylo možno sjednotit jejich znalosti na „českou maturitní úroveň“ a seznámit je s českou odbornou terminologií. To dnes musejí zvládnout jazyková pracoviště na fakultách.

¹⁶ AUČCJ – blíže viz <https://www.auccj.cz/>.

¹⁷ Studijní středisko v Mariánských Lázních, kde výborně připravovali zahraniční studenty ke studiu medicínských oborů, bylo zcela nedávno úplně zrušeno.

Zahraniční studenti jsou dnes podle platné legislativy přijímáni k bezplatnému studiu na českých vysokých školách v oborech vyučovaných v češtině na základě složení certifikované zkoušky z češtiny na úrovni B1 dle SERR. Zkoušku mohou složit kdekoli, kde mají tyto zkoušky akreditovány. Vidíme v tom kámen úrazu. Ze své podstaty certifikované zkoušky dle SERR ověřují obecné jazykové schopnosti ve čtyřech jazykových dovednostech (čtení, psaní, poslech s porozuměním, komunikační schopnosti), jsou zaměřeny všeobecně a v žádném případě neověřují uchazečovu jazykovou kompetenci ke studiu na vysoké škole. SERR byl vytvořen primárně pro podnikatelskou sféru jako nástroj ulehčující a umožňující volný pohyb pracovních sil v rámci EU a do škol byl v celé Evropě implementován jako vítaný nástroj ke srovnávání úrovně jazykových kompetencí až druhotně. To je jeden z důvodů, proč není v rámci soustavy evropských vysokých škol plně funkční.¹⁸ Zahraničním uchazečům o studium dnes chybí především příprava v oblasti českého odborného stylu, nejsou připraveni komunikovat v rámci tohoto stylu a vytvořit jednoduchý odborný text a často tápou ve znalosti příslušné odborné terminologie.

Je nutno konstatovat, že v mnohých případech fakultní jazyková pracoviště nemají ujasněno, co vlastně mají zahraniční studenty učit. Buď se zaměřují pouze na odbornou komunikaci, na zvládnutí příslušné terminologie a čtení odborných textů a rezignují na prohloubení všeobecných komunikačních dovedností (na myslí máme například komunikaci v menze, na studijním oddělení, na úřadech, v knihovnách, ale i na ulici, v restauraci a jinde).¹⁹ I dnes se ale můžeme setkat s výukou neoborové češtiny zaměřenou především na zvládnutí gramatického systému češtiny.

Jsme přesvědčeni, že výuka neoborové češtiny na českých vysokých školách musí být komplexní. To znamená, že musí zahrnovat jak nutné gramatické minimum, tak rozvoj obecných komunikačních dovedností studenta, rozvoj jeho produkce i percepce příslušných odborných textů a mluvené odborné komunikace včetně náležitého užívání odborné terminologie a zvládnutí speciálních dovedností podle příslušného studijního zaměření.

Při výkladu gramatických jevů a stanovení příslušného gramatického minima je nutno vycházet především od významu k formě gramatického jevu.²⁰ Je třeba jednotlivé gramatické jevy prezentovat s ohledem na jejich funkci.

¹⁸ Blíže viz Hasilová a Hasil 2020, 149–158.

¹⁹ Jsou to jazykové, respektive komunikační, kompetence, které úrovně B1 i B2 nejsou schopny pojmout.

²⁰ Srov. Hrdlička 2009.

V rámci kurzů neborové češtiny musejí být zahraniční studenti seznámeni i se stratifikací češtiny, tj. s existencí češtiny spisovné a nespisovné. Musejí být vedeni k tomu, aby s ohledem na příslušnou komunikační situaci byli schopni i aktivně „přepínat“ z češtiny spisovné do nespisovné a naopak. Především ale musejí být obeznámeni s profesní mluvou příslušného oboru, a to s její vrstvou spisovnou i nespisovnou a s příslušným profesním slangem a s jejich užíváním. Jen tak totiž mohou plnohodnotně komunikovat v příslušném českém odborném prostředí.

Výuka musí akcentovat i výše zmíněné speciální dovednosti. Například máme na mysli v případě zahraničních studentů historických oborů schopnost číst s porozuměním staré české texty a orientovat se v historické mluvnici češtiny (jejich znalost němčiny a latiny by měla být samozřejmostí), studenti práv nemohou interpretovat právníké texty pouze pomocí porozumění klíčovým slovům, ale musejí být schopni přesně rozlišovat a chápat významy jednotlivých slov, studenti medicínských oborů musejí být schopni komunikovat v klinické praxi i s těžce nemocnými pacienty, jejichž vyjadřovací schopnosti (například schopnost náležitě artikulovat, schopnost slyšet a rozumět cizincově češtině) jsou chorobou i věkem omezeny, atd.²¹ Ani tyto speciální schopnosti SERR nepostihuje.²²

Od toho, co bylo konstatováno výše, se odvíjí i užívání vhodných učebnic.

Jak už bylo konstatováno, většina pracovišť užívá svých vlastních učebnic a učebních textů zaměřených odborně. To je pochopitelně skutečnost, která by měla být běžnou praxí, s ohledem na odborné zaměření fakult tomu jinak být ani nemůže (nevylučujeme tím kooperaci mezi fakultami stejného odborného zaměření).

Problémem jsou učebnice užívané k výuce gramatiky a všeobecných komunikačních dovedností. Užívány jsou učebnice nevhodné pro neborovou výuku českého jazyka, prostě proto, že vhodné neexistují.²³

²¹ Blíže viz Hasilová a Hasil 2020, 149–158.

²² K výše uvedeným speciálním schopnostem je nutno přičíst ještě jednu, obecně platnou. Česká společnost je velmi citlivá na neovládání českého pravopisu všemi uživateli českého jazyka (bez ohledu na to, jak ten který jednotlivec sám český pravopis ovládá). Proto vysokoškolsky vzdělaný cizinec, který chce být českou společností respektován, musí český pravopis ovládat. Týká se to i náležité výslovnosti.

²³ Nechceme zde kritizovat jednotlivé učebnice a jejich autory a v žádném případě tím nekonstatujeme, že jde o učebnice špatné. Pro daný typ výuky a studentů jsou prostě nevhodné.

VÝHLED DO BUDOUCNOSTI (MÍSTO ZÁVĚRU)

Nechceme a ani nemůžeme nikoho úkolovat či kritizovat. Konstatujeme pouze fakta a vyjadřujeme své přesvědčení, že učitelé neoborové výuky českého jazyka by měli v blízké budoucnosti (kupříkladu na půdě AUČCJ) spojit své síly a vytvořit společnou učebnici základů českého jazyka pro neoborové studenty, jež by se zaměřila na onomaziologicky (tedy funkčně) orientované gramatické minimum a na rozvoj všeobecných komunikačních dovedností neoborových studentů češtiny. Na takovou učebnici by potom navazovaly učebnice speciálně vytvořené pro jednotlivá pracoviště, na nichž se neoborová čeština pěstuje.

Je třeba zvyšovat kvalifikaci jednotlivých učitelů například podporou jejich doktorského studia v oboru čeština jako cizí jazyk, popřípadě v oboru teorie vzdělávání v bohemistice.

Je nutno mít na paměti, že učitel češtiny pro cizince by měl ovládat další cizí jazyky, nejen angličtinu, ale i němčinu, francouzštinu a v dnešní době i čínštinu, korejštinu či ruštinu, respektive ukrajinštinu. Je totiž dávno ověřenou skutečností, že výuka se zprostředkujícím jazykem, jímž je studentova mateřština, je nejefektivnější.

Vzhledem k postavení České republiky ve světě a úrovni českého vysokého školství v rámci Evropské unie (i když jsme si plně vědomi jeho nedostatků) má výuka neoborové češtiny na českých vysokých školách široký prostor pro svůj další vývoj.

LITERATURA

- Bláhová, Marie a Mašek, Richard. 2003. *Karel IV. Státnické dílo*. Praha: Karolinum.
- Čadská, Milada a Bidlas, Vladimír a Confortiová, Helena a Turzíková, Milada. 2005. *Čeština jako cizí jazyk Úroveň A 2*. Praha: MŠMT ČR v nakl. Tauris.
- Ernst, Josef. 2003. *250 Jahre Fremdsprachenausbildung im Österreichischen Militär am Beispiel des Tschechischen*. Wien: Landesverteidigungsakademie.
- Ernst, Josef. 2013. *Výuka češtiny a česká vojenská terminologie v rakouské armádě*, Praha: Ministerstvo obrany České republiky.
- Hádková, Marie a Línek, Josef a Vlasáková, Kateřina. 2005. *Čeština jako cizí jazyk Úroveň A 1*. Praha: MŠMT ČR v nakl. Tauris.
- Hádková, Marie. 2013. „Textologický pohled na učebnice češtiny pro cizince Ondřeje Klatovského z Dalmanhorstu.“ In *Přednášky z 56. běhu Letní školy slovanských studií*, editováno Jiřím Hasilem, 89–96. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Hasil, Jiří. 2000. „Čeština jako cizí jazyk na přelomu tisíciletí.“ *Český jazyk a literatura* 50 (9–10): 248–252.

- Hasil, Jiří. 2012. „Zkušenosti z implementace tzv. Boloňského procesu do výuky češtin pro cizince.“ In *Čeština jako cizí jazyk VI. Materiály z VI. Mezinárodního symposia o češtině v zahraničí*, editováno Jiřím Hasilem a Milanem Hrdličkou, 175–185. Praha: Univerzita Karlova v Praze v nakladatelství Euroslavica.
- Hasil, Jiří. 2013a. „Z počátků výuky češtiny pro cizince v Praze (K 35. výročí založení Ústavu bohemistických studií)“ *Bohemistika*, 13 (3): 233–238.
- Hasil, Jiří. 2013b. „Třicet pět let Ústavu bohemistických studií.“ *Bohemistika*, 13 (4): 317–328.
- Hasil, Jiří. 2014. „Pražská výuka češtiny pro cizince a 35 let Ústavu bohemistických studií.“ In *Čeština jako cizí jazyk VII. Materiály ze VII. mezinárodního symposia o češtině jako cizím jazyku*, editováno Jiřím Hasilem a Milanem Hrdličkou, 11–25. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.
- Hasil, Jiří. 2017. „Stríčky z historie výuky češtiny pro cizince.“ In *Přednášky a besedy z L. (jubilejního) ročníku Letní školy slovanských (bohemistických) studií*, editováno Evou Rusinovou, 36–54. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.
- Hasilová, Helena a Hasil, Jiří. 2020. „Výuka německého jazyka ve firemní a akademické praxi v situaci současné České republiky.“ In *Odborný cudzí jazyk: teória a prax*, editováno Elenou Zelenickou, 149–158. Nitra: Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa.
- Holub, Jan a Adamovičová, Ana a Bischofová, Jana a Cvejnová, Jitka a Gladkova, Hana a Hasil, Jiří a Hrdlička, Milan a Mareš, Petr a Nekvapil, Jiří a Palková, Zdena a Šára, Milan. 2005. *Čeština jako cizí jazyk Úroveň B 2*. Praha: MŠMT ČR v nakl. Tauris.
- Hrdlička, Milan. 2002. *Cizí jazyk čeština*. Praha: ISV.
- Hrdlička, Milan. 2009. *Gramatika a výuka češtiny pro cizince*. Praha: Karolinum.
- KAREL IV. 2017. *Vita Caroli Online* [online]. Cit. 13. 6. 2017. Dostupné z WWW: <<http://texty.citanka.cz/karel4/vc1-8.html>>.
- kol. 2002. *Společný evropský referenční rámec pro jazyky* (překlad J. Ivanová, A. Lenochová, J. Linková, Š. Šimáčková). Olomouc: Univerzita Palackého.
- Šára, Milan a Bischofová, Jana a Confortiová, Helena a Cvejnová, Jitka a Čadská, Milada a Holub, Jan a Lánská, Lucie a Palková, Zdena a Turzíkova, Milada. 2001. *Prahová úroveň. Čeština jako cizí jazyk*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Švamberk, Zdeněk. 1981. *Cvičebnice češtiny pro zahraniční studenty-nebohemisty. Část 1*. Praha: Univerzita Karlova.
- Švamberk, Zdeněk. 1983. *Cvičebnice češtiny pro zahraniční studenty-nebohemisty: skriptum pro posl. filozof. fak. Univerzity Karlovy a LŠSS. Část 2*. Praha: Univerzita Karlova.
- Švamberk, Zdeněk. 1985. „O postavení a koncepci vyučování češtiny pro zahraniční studenty-nebohemisty na FF UK.“ In *Čeština jako cizí jazyk I. Materiály z první metodologické konference Ústavu slovanských studií filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, editováno Jaroslavem Taxem, 123–135. Praha: Univerzita Karlova.

Vejvoda, Emil. 1985. „Počátky hromadného vyučování češtiny pro cizince.“ In *Čeština jako cizí jazyk I. Materiály z první metodologické konference Ústavu slovanských studií filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, editováno Jaroslavem Taxem, 33–37. Praha: Univerzita Karlova.

PhDr. Jiří Hasil, PhD.
Ústav bohemistických studií
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1, Česko;
Katedra bohemistiky
Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně
České mládeže 8
400 01 Ústí nad Labem, Česko
jiri.hasil@ff.cuni.cz